

Provinsialläkarrapport Ramnäs distrikt 1868.

Årsberättelse från Ramnäs distrikt af Västerås län för år 1868.

Westmanlands län, Ramnäs distrikt omfattar Ramnäs och Sura socknar, större delen af Fläckebo och Harakers sn (samt mindre delar af Fernbo och Bergs sn) tillsammans en folkmängd af omkring 5 500 personer. Den del af distriktet som förr hört till Munktorp sn har genom Kongl. bref af d. 11 maj 1860 blifvit öfverflyttat till Sura sn. Distriktets längd från norr till söder är ungefär 4 ½ mil, dess bredd omkring 3 ½ mil. Utom distriktet rådfrågas Ramnäs läkare af allmogen i W. Wåla sn samt från Karbenning och Skultuna sn, ehuru från de två sistnämnda trakterna mindre ofta. Distriktet har ett något kuperat läge, genom hela dess längd stryker en skogsbeväxt sandås på hvars östra sida landet upptages af präktiga skogar, medelhöga berg med mellanliggande mossar samt temligen bördiga odlingsfält. På vestra sidan af nämnda sandås ligger Kohlbäcksåhns vattendrag kring hvilket landet i nedre delen av Ramnäs samt hela Sura sn är mycket lågt och vattensänkt. I hela vestra delen af distriktet är folket i allmänhet välbärgat, lefver godt och ordentligt samt har väl och snyggt. I östra delen däremot råder stor fattigdom, här utgöres födan hufvudsakligen af potatis, folket har uselt och trångt samt är trasigt, smutsigt, magert och blekt. Oblandat hafrebröd förtäres ingenstädes. Brännvinsupandet har betydligt minskats efter sista brännvinsförordningen och högst sällan ser man numera en drucken person. Kaffe förtäres deremot i oerhörd mängd, nästan lika mycket af barn och karlar som af qvinnor. Folket är i allmänhet godt och beskedligt men makligt och trögtänkt. Karlarna äro arbetsamma och uthålliga, qvinnorna deremot vanligen lata, liknöjda och okunniga så att barnens skötsel och hemsysslorna försummas. De egentliga jordbruksarbetarna se i allmänhet välföra och friska ut, hvaremot bruksarbetarna ofta äro mer grå och bleka.

1o. Väderleken och årsväxtens förhållande i allmänhet.

Vintern och början af våren utmärkte sig för ovanlig rikedom på snö samt skarp kyla stundom gående till -26°C (se 2c lunginflammationer) hvaremot under senare delen af våren skarp kall blåst omväxlade med dels regniga dels soliga varma dagar. Vid juni månad inträdde deremot stark hetta, endast sällan afbruten af en och annan regnskur med häftig åska hvilket fortsatte till mitten af september hvarpå inträdde en mycket regnsjuk tid till medio af november då första vinterkylan började med -17°C hvarefter återstående delen af året oupphörligt omväxlande regn och snö med lindrig kyla. Skörden i synnerhet af potatis var ovanligt god och riklig.

2o. Allmännare förekommande sjukdomar.

a) Endemiska

Bleksot förekommer högst allmänt och här som annorstädes mest bland qvinnliga ungdomar ehuru väl äfven ganska ofta hos gossar och ynglingar. Att uppgifva någon för denna till särskilt verkande orsak till bleksotens stora frekans är mig ej möjligt. Nästan alltid är den förenad med kron. magkatarr och de flesta patienter uppgifva katarrens symptom såsom i

tiden föregående yttringar af bleksoten. Kron. magkatarr finns här så allmänt att åtminstone bland arbetsklassen frihet derifrån måste räknas till sällsynta undantag. Som viktiga orsaker härtill torde få räknas det omåttliga kaffedrickandet samt den enformiga vegetabiliska födan som vanligen endast uppblandas med sill eller härsket fläsk. Frossor förekomma numera sparsamt. Bråck tyckas här vara särdeles allmänna såväl hos fullvuxna som hos barn och mest hos de egentliga bruksarbetarna.

a) Epidemiska.

Nervfeber (alla fallen thypus interiens) visade sig redan hösten 1867 i Östsura by och dess grannskap hvarest den äfven med några fall uppträdde under följande vinter och vår men under de heta sommarmånaderna upphörde, för att i september åter begynna med stigande frekvens under sista delen af året. Alla i tabellen upptagna sjukdomsfallen (med undantag af 1 vid Wirsbo och 2 vid Svanå) förekommo i nedre delen af Ramnäs och Sura sn runt i trakten kring den här sumpiga Kolbäcksån och en större nyodlad mosse. Hela antalet var 32 fall af hvilka 5 dogo (en af tarmblödning). De flesta sjukdomsfallen var bland förut starka unga personer. I 2:ne fall ha bildats tromber i venerna.

Smittkoppor (8 fall variola 15 variolides) Infördes till Surahammars bruk genom en kringresande västgötahandlande i april och fortfor till början af juli. Af 23 insjuknade dog en. De flesta angripne voro medelålders personer, inga under 14 år.

Charlakansfeber uppträdde nästan samtidigt vid Surahammar och Svanå och med nästan lika frekvens så att vid årets slut insjuknat vid förra stället (och dess närmaste grannskap) 29, af hvilka 10 dogo, och vid senare bruket insjuknade 25 med ingen död. Deremot var vid årets slut sjukdomen i starkt aftagande vid Surahammar men tilltagande vid Svanå. Alla angripna har varit barn med undantag af 3 fullväxta qvinnor. Vid Svanå var sjukdomen i allmänhet lindrig, hvaremot den vid Surahammar uppträdde med högst intensiv feber, ansvällning av parotides samt submaxillerna och halskörtlarna, flytning ur ögon och öron samt hos de flesta dödsfallen högst svår angina, som genom blodig, stinkande flytning genom mun och näsa visade sin difteritiska natur, ehuru jag aldrig var i tillfälle att i tid få riktigt inspektera svalget emedan den lilla patientens mun ej kunde nog öppnas till följd af de ansvällda körtlarna samt af svullnad, sprickor och ömt i läppar och tunga. Flera barn som lyckligt genomgingo själva febern voro sen nära att duka under för suppurerande parotiter och lymphadeniter dher många uppträdde stark allbuminuri och hydrops som dock i alla fallen utom ett lätt jag för .. bad m.m. Svåraste hindret för en ändamålsenlig behandling ligger i folkets fördom mot mat, dryck och låg temperatur i sjukrummet. Vid min ankomst till den sjuke låg denne brännande het vanligen inlindad i fårskinnsfäll uti ett qväfvande hett rum med en ljum dryck såsom läskande för den förfärliga törsten och torrheten i munnen. Mina föreskrifter om motsatt förfarande möttes af misstro och motvilja emedan man fruktade att sjukdomen deraf skulle ”slå in”. Samtidigt med charlakansfeber avtog en svår Angina toncillaris ofta förenad med hetsig feber, en sjukdom utbredd över hela distriktet.

Kikhosta uppträdde i Augusti först vid Lisjö hvarefter den under hösten utbredd sig öfver hela distriktet. Endast 26 fall förefinns hos mig anmälda, men minst lika många oanmälda ha

funnits. Alla voro barn under 10 år, i allmänhet lindrig har den mig veterligen ej lemnat några olyckliga följder.

c) Sporadiska

Bland dem vill jag främst nämna Lunginflammationer som till ett oerhördt antal förekommo under jan-maj månader sannolikt till följd av den starka kölden under vintern samt den betydliga och hastiga temperaturväxlingen flera gånger under våren. Med den i juni inträdande konstanta värmen upphörde nästan med ens lunginflammationerna. Af 49 förekommande fall voro 3 dubbelsidiga, 18 vänstersidiga och 28 högersidiga. De flesta bland medelålders karlar (se tabellen). Dessutom ha under hela året förekommit talrika fall af Akut Bronchit (2 fall af Pseudocroup) och Rheumatism. Under de heta sommarmånaderna voro Diarreer ytterst talrika (af dem togo 2:ne fall alla karaktärer af inhemsk kolera) hvilken frekans än mer ökades på hösten i synnerhet inom Harakers sn där folket då lefde nästan uteslutande af den nyss upptagna potatisen (till följd af de tre sistnämnda sjukdomarnas stora frekans upphörde jag snart att införa dem i sjukjournalen hvarför jag ej heller nu kan upptaga dem i sjukdomstabellerna). Frossan förekom under året ganska sparsamt (9 fall) och utan att några lokala inflytelser kunnat iakttagas för uppkomsten af dessa fall.

Hos barn förekommer ofta Otiter (ext) och Keratin Conjunctiviter dels af skrofulus natur dels beroende på smuts och vanvård. (De i tab. upptagna fall af ögonsjukdomar ha med undantag af 4 fall uppträtt hos fullväxta personer.) Bräck tyckas här vara serdeles vanliga såväl hos fullväxta som hos barn och kanske mest hos de egentliga bruksarbetarna. Bland kroniska sjukdomar torde jag här vidare omnämna några för hvilka jag blifvit rådfrågad. Lungsot 15 fall af hvilka 9 dött under året. Organ. hjertsjukdomar 5 fall av hvilka 1 dött, Lifmoderblödningar många fall af olika orsaker, Magsår (med blodkräkningar) 5 fall af hvilka 2 dött, Danssjuka ett fall (8-års flicka). Hysteriska konvulsioner ett fall (50-årig nygift). Fallandesot ett fall (dräng 35 år), Kräfta 2 fall (ena i ventrikeln hos en 50-årig karl, andra i vänstra bröstet hos en 40-årig qvinna, båda döda under året.) Kronisk njurinflammation 2 fall. Engelska sjukan 7 fall af hvilka 1 dött, Struma 3 fall (2 hos personer från Dalarna), Urinrörsförträngning 2 fall (efter Dröppel). Bland Kirurgiska åkommor 2 frakturer (en å skinkan, en å nyckelben), en luxation af axelleden och 2 af underkäken, i mängd förfrusna fingrar och tår som måst aftagas, många yttre skador uppkomna i smedjor, valsverk, tröskverk, sågar, hackelsemaskiner.

d) Syfilis; Kron. Hudsjukdomar

Af syfilis har blott ett fall varit under min behandling uppvisade sekundära symptomter hvaribland ett envist 2 gånger uppträdande besynnerligt utslag liknande variceller. Jag torde kanske här äfven böra omnämna ett fall af schanker samt 5 fall af gonorrhé. Bland kron. Hudsjukdomar förekommer skabb temligen ofta (25 fall) både stora och små samt (Excemer) bland barn, blott ett fall af Ferus.

e) Sinnessjukdomar

Af sådana ha visat sig 3 akuta fall af Melancholit alla tre unga karlar. Hos 2 af dessa stannade sjukdomen redan i första stadiet hvarefter förbättring inträdde, den tredje måste såsom vådlig för omgifningen återsändas till Upsala Centralhospital från hvilket han förra året blifvit utskrifven såsom frisk.

3o Förhållandet i allmänhet med

a) Sundhetspolis, Sockennämndens verksamhet för allmänna hälsovården, sockenapotek mm

Under året har ingen allmän åtgärd för hälsovården behöft vidtagas. Då smittkopporna började på Surahr inredde bruksegaren det att från andra boenden skildt kopphem och då nerfebern började visa sej vid Svanå inreddes äfven der ett serskildt sjukhus som dock lyckligtvis ej behöfde användas. På all de större egendomarna finns ännu å kontoret ett apoteksskåp med hvarjehanda läkemedel mestadels föråldrade qvarlefvor från den tid då distriktet ej egde eget apotek. Intet sockenapotek fins och sådant är ej heller behöfligt.

b) Fattigvård

Här som annorstädes klagas öfver svårigheten att lämpligt ordna fattigvården och öfver de oerhörda utgifterna för densamma. Drygaste utgifterna äro för utccorderingen af oäkta barn, som här finns i stor mängd. Westmanland tycks rättvist uppbära sitt rykte för osedlighet. Fattigstugorna i Ramnäs och Sura äro vanskötta, fulla af smuts och ohyra. Födan som oberedd levereras hjonen går till stor del förlorad emedan hjonen sjelfva ej förstå att tillreda den och äro alltför misstrogen att våga öfverlåta tillredningen åt andra. Eget nog tyckas ändå sjukdomar sällan hitta vägen till dessa kyffen.

c) Allmänna välgörenhetsinrättningar, folkskolor mm.

Redan 1862 bildades af arbetarna i Surahammar en s.k. ”nödhjälpsfond” som 1867 utgjorde 1590 Rdr och då förändrades till en ”sjuk- och begravningskassa” till hvilken brukets egare skänkte 500 Rdr. Vid sista bokslutet uppgick kassan till 2200 Rdr och hade under 1868 utlemnats 475 Rdr till sjukhjälp och 90 Rdr till begravningshjälp. Kassan bildas genom inträdesafgifter (3 Rdr) och årsafgifter (4 Rdr). Medlem som sjuknar erhåller ur kassan 75 öre för hvarje sjukdomsdag. Till begravningshjälp för död medlem lemnas 30 Rdr, enka efter död medlem erhåller årligt understöd af 5 Rdr. Dylig kassa håller nu på att bildas gemensamt för Ramnäs bruk och nyanlagde valsverk.

Folkskolor finnes i Ramnäs 5 (1 fast och 4 ambulatoriska), i Sura äfven 5 (af hvilka 2 fasta), de flesta i ett eller annat afseende bristfälliga, än kalla och dragiga, än alltför mörka, än förlagda på öppna gården utan ringaste skydd mot nordanstormarna. I Fläckebo har jag besökt en skola förlagt mitt i en oerhört smutsig bondby, hvarför ock barnen och deras ”andligt sinnade” lärarinna hade ett föga snyggare utseende.

d) Helsobrunnar och badorter.

Finnes inga af något avseende ehuru några källor (såsom vid Mantes Ramnäs, Brinken Svanå m. fl.) visserligen besöks af en och annan brunnsdrickare bland närmast boende äfven brukar

allmogen vissa betydelsefulla qvällar från dessa källor hemtaga vatten för att dermed tvätta sig mot sjuklighet och krämpor. Båda dessa användningssätt af vatten synes mig värda att uppmuntras, då man vet vilket förakt allmogen annars hyser för vattnets värde och verkan. De som här sätta minsta värde på vatten äro just de som mest behöfva det neml. smederna. Ej ens under den hetaste sommartiden vilja de bada och vatten till dryck användes af dem aldrig utan i stället förfärliga quantiteter svagdricka hvilket väl i sin mån torde bidra till den svåra magsyra varöfver de ständigt klaga.

e) Vaccination och revaccination.

Då smittkopporna utbröto vid Surahammar på pålystes strax vaccination och revaccination hvarom vaccinatrisens (barnmorskan Danielssons) journal vidare upplyser.

f) Apotek

Finns inom distriktet blott ett, neml. vid Ramnäs, hvilket är filialapotek till apot. Bäfvärn i Westerås. Sista visitationens protokoll insändes till Kungl. Sundhetscollegium den 18 dennes.

g) Barnmorskeväsendet.

Inom distriktet finnes 3 barnmorskor antagna och samtliga dessa äro unga, raska och af allmogen mycket omtyckta och anlitas de vid nästan alla förlossningar. Fläckebo sn har sökt befordra anlitage af barnmorskan genom hela området, att hon eger rätt till betalning för hvarje förlossning, äfven af den till hvilken hon ej varit kallad, såvida ej annan examinerad barnmorska blifvit anlita. En sådan bestämning är dock numera här i trakten öfverflödig. Det tycks dessutom vara temligen hårdt att en barnaföderska tvingas att mot sin vilja anlita en barnmorska för hvilken hon saknar förtroende och detta äfven med ekonomisk uppoffring. För ett par år sen fanns i distriktet en barnmorska som visserligen lär ha varit ganska skicklig men som var svår och snäsig mot allmogen och dessutom alltför ”förnäm”. Under hennes tid kunde ofta allmogen ej ens med hotelser förmås afstå från att anlita kloka gummor, hvaremot efter nya barnmorskans hitkomst blott en enda förlossning mig veterligt förekommit dit denna ej blifvit kallad. Under året har en tångförlossning blifvit gjord af barnmorskan Andersson i Haraker, hvarom rapport vederbörligen ingick till prov. läkaren samt af mig en tångförlossning och en trepanation på inkiladt hufvut och dött foster. Båda tångförlossningarna utan skada för qvinna och foster. Efter förlossning med trepan. Blef qvinna under några veckor lam i venstra benet.

Uppgift på inom distriktet bosatt personal.

d) Apotekare.

G Ljungberg, apotekare, sköter ensam härvarande apotek.

e) Barnmorskor.

Mathilda Danielsson (f. 1842, aflade barnmorskeexamen i Göteborg 1865 med bet. berömlig) antagen till barnmorska i Ramnäs och Sura 1868, aflöning 150 Rdr, husrum med

5 famn. ved, för hvarje förlossning 3 Rdr hos hemmansegare, 2 Rdr hos landbonde och smed, 1:50 hos andra.

Lisa Andersson (f 1844, afl. exam. i Stockholm 1868 med bet.berömlig) antagen till barnmorska i Haraker och Vestra Fläckebo 1868, aflöning 130 Rdr, fri bostad med vedbrand, 2 to råg, 1 ta korn, för hvarje förlossning 3 Rdr hos hemmansegare, 1:50 Rdr hos landbonde och smed, 75 öre hos andra.

Christina Salholm (f. 1842, afl. ex. i G 1865 med bet.berömlig) antagen till barnm. i Ö Fläckebo 1867, aflöning 75 Rdr, fri bostad med 5 famn. ved, 2 to råg, 2 to korn, 1 Rdr för hvarje förlossning äfven af de till hvilka hon ej blifvit kallad. Alla tre ha undergått godkänd examen för instrumenters begagnande vid förlossningar.

f) Vaccinatörer

Barnmorskan Danielsson för Ramnäs och Sura (25 öre för hvarje person hon vaccinerar eller revaccinerar). Klockaren Bergmark för Haraker (aflöning lik nyssnämnda). Klockaren A Andersson för Fläckebo.

g) Qvacksalvare

Finns inga inom distriktet, såvida men ej så vill kalla några som sysselsätta sig med att läka sår. Härtill begagna de vanligen en salva af grankåda med fett samt deg af rödkrita, fett och urin. För öfrigt finns bland allmogen många som qvacksalva med sig själva, sålunda använda de som laxermedel stundom jäst. En person sade mig att han för samma ändamål och med framgång brukar intaga ”hästskrap”, (den samlade smutsen i hästskrapan). Den akuta magkatarren (i lindrig form) anses bero derpå att ”magen är nere”. För att dra upp magen användas sugkorn i maggropen, äfvenså att *stupa* flera hvarf kullerbyttor. En gubbe har berättat mig att sedan han förgäfves försökt långa stunder ”stå på hufvudet”, men då äfven denna metod slog felt beslöt han söka doktorn. Vissa nervösa (hysteriska) lidanden äfvensom väderkolik anses bero derpå att ”madera (livmodern) är lös”, ja den är stundom så lös att den stiger ända upp i halsgropen, sådana lidanden kunna ej botas med andra medel än ”droppar”, Fotogen har börjat användas till utvärtes bruk i stället för terpentin. Då under hösten halsflussen var mycket allmän användes fotogen till omslag på halsen, hvaraf patienten ofta fick kräkningar och ökad hufvudvärk. Åderlåtningar ha visserligen ännu temligen stort anseende men börja dock att allt mindre användas. Ganska ofta får jag besök af personer som fråga om åderlåtning skulle vara dem nyttig eller ej. Vanligen är dessa anemiska qvinnor som lida af värk i benen eller som ”mistat sina reningar”.

Härmed följa:

Bilaga 1: Några märkliga sjukdomshändelser

Bilaga 2: Tränne sjukdomstabeller

Bilaga 3: Inventeringsinstrument

Ramnäs den 31 dec 1868

C Alfr. Pallin Distriktsläkare